

Prof. dr. sc. Šefik Kurdić

DOPRINOS ČETVERICE VELIKIH IMAMA HADISKOJ ZNANOSTI

Sažetak

Ebu Hanife, Malik, Šafija i Ahmed su velikani islamske misli. Njihova promišljanja u domenu šerijatskopravne misli učinili su ih nezaobilaznim izvorima za sve generacije muslimana kroz povijest. Najilustrativniji dokaz za to su četiri velike pravne škole koje su ostale i opstale sve do danas, a koje su ova četverica velikih imama definirala i utemeljila.

Manje se zna da su ova četiri velika intelektualna muslimanska kolosa izuzetan doprinos dala hadisu i hadiskoj znanosti. Sva četverica su bili hafizi hadisa, što odgovara najvećoj tituli u toj oblasti islamske znanosti. Njihovo vanredno poznavanje prenosilaca hadisa, kritički osvrt spram svakog od njih, poznavanje teksta hadisa i skrivenih mahana u njemu, učinili su ih nezaobilaznim faktorom u utemeljenju ove islamske discipline.

Može se s pravom konstatirati da ova četiri islamska velikana nisu bili ništa manji eksperti u oblasti hadisa i hadiskih znanosti u odnosu, recimo, na fikh – šerijatsko pravo po čemu su, i kod nas i u svijetu, više poznati!

U ovom radu osvijetlit ćemo samo neke aspekte doprinosa četverice velikih imama hadisu i hadiskoj znanosti.

Ključne riječi: Ebu Hanife, Malik, Šafija, Ahmed b. Hanbel, hadis i hadiske znanosti.

UVOD

Pojava apokrifnosti hadisa bila je temeljnim razlogom što je islamski ummet iznjedrio, do tada, nepoznati metod čuvanja istine kroz *sened/niz* prenosilaca. I upravo taj *sened/niz* prenosilaca hadisa je specifikum koji distancira ummet Muhammeda s.a.v.s od drugih naroda. Samo u islamu se, ovom metodologijom, može od naših dana, autentičnim putem, stići do samoga Poslanika s.a.v.s njegove riječi i djela. Ovu mogućnost nemaju drugi narodi. Tako, npr., ni kršćani ni Židovi ne mogu navesti autentičan lanac prenosilaca koji bi ih doveo do Musaa ili Isaa a.s. Zbog toga i nema, niti može biti autentične riječi bilo koje religije danas u svijetu. To je privilegija samo ummeta Muhammeda s.a.v.s!

Naravno, isti slučaj bi se desio i sa ovim ummetom, da Allah Uzvišeni nije nadahnuo prvu generaciju muslimana, da od prvih dana povedu vanrednu brigu o ovom nezaobilaznom izvoru njihove vjere. Tako Muhammed b. Sirin, poznati učenjak iz generacije tabi'ina, jasno potcrtava: *Hadis je vjera, pa dobro provjerite od koga vašu vjeru uzimate.*¹

Abdullah b. el-Mubarek je lanac prenosilaca definirao ovako: *Sened je dio vjere. Da nije seneda onda bi rekao ko bi htio, što bi htio!*²

Ibn el-Mubarek je, također, rekao: *Primjer onoga koji izučava vjeru bez seneda je kao primjer onoga koji se penje na krov bez ljestvi/stepenica!*³

Zanimljiva je konstatacija o ovome imama Šafije. On kaže: *Primjer onoga koji traži hadis bez seneda je kao primjer osobe koja noću sakuplja drva ne znajući da se u tom naramku nalazi zmija!*⁴

I upravo na temeljima takve svijesti, izgradiće se kriteriji koji neće dopustiti infiltriranje bilo kakve nesigurnosti, sumnje ili falsifikata u hadis i hadisku znanost.

¹ Ovu predaju bilježi Muslim u *Sahihu: El-Mukaddima*, 5.

² Ovu predaju bilježi Muslim u *Sahihu: El-Mukaddima*, 5.

³ El-Hatib, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, str. 393.

⁴ Ez-Zerkani, *Šerhu-l-mevahi-l-ledunijje*, 5/393.

Ako analiziramo odnos prvih generacija muslimana, ustanovit ćemo da su svojom željom za saznavanjem hadisa, ili njihovim provjeravanjem, jasno dali do znanja da su do kraja bili svjesni vrijednosti ovog izvora.

Sreća, pa je islamski Ummet imao u svakoj generaciji sjajne velikane koji su nastavili graditi svjetle staze, koje su trasirale prve generacije muslimana. S pravom ih Jezid b. Zurej' naziva vitezovima i junacima. On kaže: *Svaka vjera ima svoje vitezove/junake, a vitezovi/junaci ove vjere su prenosioci hadisa!*⁵

Ebu Hanife, Malik, Šafija, Ahmed b. Hanbel, Buhari, Muslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai i drugi, samo su predstavnici velikog broja islamskih velikana, koji su svojom predanošću ovoj znanosti, uspostavili tako precizne kriterije, koji će onemogućiti svaki pokušaj ubacivanja falsifikata u ovu znanost, a da isti ne budu otkriveni. Svaki od njih je od svoje rane mladosti putovao od mjesta do mjesta, slušajući brojne učitelje i apsorbirajući znanje, koje će kasnije prenijeti na generacije koje dolaze (izuzev imami Malika). Tako se, npr. navodi fascinantant podatak, da je imam Ebu Hanife, putujući u potrazi za hadisom i dr. islamskim disciplinama, slušao oko 4.000 učitelja!!!⁶

U narednim recima bit će aktualizirano nekoliko detalja prve četverice imama, vezanih za hadis i hadisku znanost.

EBU HANIFE – NU'MAN B. SABIT (80/699.-150./767.)

Superiorna inteligencija, suptilna pobožnost i poslovična strpljivost svrstavaju ga u najveće umove koje je iznjedrila islamska povijest. Ljubav prema znanju, napose rješavanju šerijatskopравnih enigmi, učiniće ga nezaobilaznim izvorom u islamskim naučnim krugovima. Međutim, Ebu Hanifin doprinos hadiskoj znanosti, u odnosu na šerijatsko pravo, ništa manje nije značajan.

⁵ Uporedi: dr. 'Asim b. Abdullah el-Karjuti, *El-Isnad mine-d-din*, str. 22.

⁶ Vidi ovaj zanimljiv podatak: dr. Muhammed eš-Šek'a, *El-Imam el-A'zam Ebu Hanife en-Nu'man*, str. 41; Shibli Nu'mani, *Abu Hanifa – život i djelo*, str. 44 i Šefik Kurdić, *Ebu Hanife i namaz u hanefijskom mezhebu*, str. 27.

Ebu Hanifino zanimanje za hadis i hadiske znanosti

Još u mladosti Ebu Hanife se počeo interesovati za hadis i hadiske znanosti. Veliki muhaddisi i hadiski kritičari spominju njegovo zanimanje za hadis i putovanje u potrazi za hadisima koji su mu bili nepoznati.⁷

Imam Abdu-l-Vehhab eš-Ša'rani navodi da je Ebu Hanife saznavao hadise preko svog učitelja Ata'a, a da je Ata'a bio učenik Ibn Abbasa, r.a.⁸

Koliko se Ebu Hanife angažirao na prikupljanju i proučavanju hadisa, najbolje svjedoči primjer Mis'ar b. Kidama, pouzdanog hafiza hadisa iz Iraka, koji, prisjećajući se, kaže: *Izučavali smo hadis zajedno sa Ebu Hanifom pa nas je nadmašio! Natjecali smo se u zuhdu, pa nas je prevazišao! Rješavali smo šerijatskoppravna pitanja, pa je on dostigao ono što već znate!*⁹

Kolika je bila njegova želja za saznavanjem hadisa Allahovog Poslanika s.a.v.s najbolje svjedoči predaja, koju sa lancem prenosilaca bilježi Ibn Abdu-l-Berr, a u kojoj Ebu Hanife kaže: *Kada sam 93. god. po Hidžri sa ocem otišao na hadž imao sam 16 godina. Tom prilikom sam vidio jednog starca oko kojeg su se ljudi okupili. Upitao sam oca: Ko je onaj starac? Odgovorio je: To je Abdullah b. El-Haris b. Džez', jedan od Poslanikovih, s.a.v.s, ashaba!* Upitao sam ga ponovo: *Šta bi se od njega moglo iskoristiti?* Rekao mi je: *Hadisi koje je čuo od Vjerovjesnika, s.a.v.s!* Zamolio sam ga da mu se približimo kako bih nešto čuo. Kada sam mu se približio, čuo sam kako navodi da je Allahov Poslanik s.a.v.s rekao: *Ko razumije vjeru, Allah će zadovoljiti njegove potrebe i opskrbiće ga odakle se ni ne nada!*¹⁰

Ebu Hanifin odnos prema sunnetu

Ebu Hanife je, nakon Kur'ana, svoje fikhske stavove temeljio na drugom izvoru šerijatskog prava – sunnetu! Otkuda, onda, u nekim

⁷ Vidi: Ez-Zehebi, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/392.

⁸ Vidi o tome: Eš-Ša'rani, *El-Mizanu-l-kubra*, str. 83 (Izdanje, Hajderabad, Indija, 1394. god. po H.)

⁹ Ez-Zehebi, *Menakibu Ebi Hanife*, str. 27. (egipatsko izdanje).

¹⁰ Ibn Abdu-l-Berr, *Džami'u bejani-l-ilmu ve fadlih*, 1/45. (Izdanje: *Daru-l-kitabi-ilmijji*, Bejrut, bez godine izdanja).

islamskim izvorima zaključci da je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na sunnet?!

Takva optužba bila je prisutna još za njegova života. Sam Ebu Hanife o tome kaže: *Lažu, tako mi Allaha! Potvaraju nas svi oni koji kažu da preferiramo analogiju nad sunnetom! Zar je potrebno pribjegavati analogiji nakon jasnog teksta hadisa?!¹¹*

On je pribjegavao analogiji samo kada nije imao teksta hadisa, i to kada je bio u krajnjoj nuždi, kako i sam tvrdi: *Mi smo se služili analogijom samo u krajnjoj nuždi i to ako nismo mogli naći nikakav dokaz u Kur'anu, sunnetu i praksi ashaba!¹²*

Poznata je i njegova izjava u kojoj naglašava, da sve što je došlo autentičnom predajom od Vjerovjesnika s.a.v.s drage volje je uvažavao, i u tome uopće nije bilo razilaženja. Ono što je došlo od ashaba, izabirali su, a ono što je došlo nakon te generacije, uvažavali su ili odbacivali, jer su i oni ljudi, skloni i pogoditi i pogriješiti!¹³

Očito je da su napadi na Ebu Hanifu nastali zbog toga što je on uvjetovao strožije kriterije u primanju i prenošenju hadisa, posebno u *adaletu*/pravednosti i *dabtu*/preciznosti, i to daleko više nego što su uvjetovali ostali muhaddisi i islamski pravnici.

Ebu Hanifini kriteriji pri primanju i prenošenju hadisa bili su, doista, rigorozni. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke:

- a) Da ne oponiraju Kur'anu. Ako su predaje oponirale jasnom tekstu Kur'ana, on je takve predaje ostavljao i nije ih uopće koristio;
- b) Da ne oponiraju općepoznatom sunnetu;
- c) Da ne oponiraju sličnom hadisu;
- d) Da ravija ne postupa suprotno hadisu koji prenosi;
- e) Da niko od prethodnih stručnjaka u hadisu nije kritikovao taj hadis;
- f) Da hifz/memorija prenosioca hadisa bude konstantna od momenta kada je hadis čuo do momenta predaje hadisa drugome;

¹¹ Ebu Zehre, *Ebu Hanife – hajatuhu ve asaruhu ve arauhu vi fikhuhu*, str. 273.

¹² Isto.

¹³ Cit. djelo, str. 274.

g) Da se predaja u odnosu na druge ne karakterizira po bilo kakvim dodacima, bilo u lancu prenosilaca ili tekstu hadisa!¹⁴

Obzirom da se drugi muhaddisi ili fakih nisu složili sa svim ovim strogim kriterijima, i da su bili blaži u prihvatanju i prenošenju predaja, oni su prenijeli i zabilježili veći broj hadisa, što uopće ne znači da Ebu Hanife nije poznavao te predaje!

Zanimljivo je analizirati neka šerijatskoppravna rješenja do kojih je došao Ebu Hanife. Za znatan broj tih rješenja mnogi, neupućeni u široku lepezu Ebu Hanifinog poznavanja hadiskih znanosti, smatraju da ih je donosio iz svoje glave, a ne na temelju sunneta Allahovog poslanika.

S druge, pak, strane, Ebu Hanife je smatrao da je jači hadis koji prenosi ravija, koji je muhaddis ali i fakih u isto vrijeme, nego onaj hadis koji prenosi samo muhaddis, jer je fakih osoba koja dobro poznaje vjeru i šerijatskoppravne propise, pa je, otuda, smatrao da su muhaddisi kao apotekari a fakih kao ljekari!¹⁵

Inače, poznata je praksa velikih imama da svoje fikhske zaključke nisu temeljili na nesigurnim predajama. Tako se bilježi da imam Malik oponira na 70 mjesta sunnetu koji nije autentičan, a svoje stavove temelji na analogiji, pa, i pored toga, nije optužen da preferira svoje mišljenje nad sunnetom!¹⁶

Stručnost u kritici prenosilaca i metodologiji izučavanja hadisa

Ebu Hanifina stručnost u kritici i ocjeni prenosilaca hadisa, daje dovoljno argumenata hadiskim stručnjacima da ga svrstaju u izuzetne poznavaoce hadisa i hadiskih disciplina.

Očito je da su najveći muhaddisi respektirali mišljenje Ebu Hanife u pogledu ocjene određenih prenosilaca hadisa. Tako Tirmizi u *Kitabu-l-ilelu* prenosi od Mahmuda b. Gajlana, a on od Ebu Jahjaa el-Himmanija

¹⁴ Vidi šire o ovim kriterijima: dr. M. es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 422-424 i Š. Kurdić, *Velikani hadiskih znanosti*, str. 48.

¹⁵ Vidi: Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/131; dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 421 i Ebu Zehre, spomenuto djelo, str. 283.

¹⁶ Pogledaj zanimljive zaključke: Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 286.

da je rekao: *Čuo sam Ebu Hanifu da kaže: Nisam vidio većeg lašca od Džabira el-Džu'fija, niti boljeg od 'Ataa b. ebi Rebaha!*¹⁷

Ebu Hanifino izuzetno poznavanje hadiske discipline *El-Džerhu ve-t-ta'dil lo pozitivnoj i negativnoj kritici prenosilaca hadisa*, jasno raspoznaje i čuveni hafiz u hadisu imam el-Bejheki, koji, uvažavajući njegovu ocjenu o nepovredivosti i pouzdanosti Ata b. ebi Rebaha i povredivosti i slabosti Džabira el-Džu'fija, priznaje Ebu Hanifi posebnost u ovoj hadiskoj oblasti!¹⁸

Hafiz El-Bejheki prenosi, sa potpunim lancem prenosilaca, od 'Abdulhamida el-Hammanija, da je čuo ebu Sa'da es-San'anija, kako konsultira ebu Hanifu o autentičnosti Sufjana es-Sevrija, na što mu je on rekao: *Slobodno piši od njega hadise, jer je on pouzdan! Jedino nemoj pisati ona predanja koja on bilježi od Ebu Ishaka a on od El-Harisa i ona predanja koja bilježi od Džabira el-Džu'fija!*¹⁹

Imam Ez-Zehabi, kada spominje Džabira b. Jezida el-Džu'fija el-Kufija, jednog od ši'ijjskih muhaddisa, uz ostale, takođe uvažava Ebu Hanifinu kritiku tog muhaddisa, za koga je Ebu Hanifa ustvrdio da od njega nije vidio većeg lašca.²⁰

Hafiz Ibn Hadžer el-'Askalani, jedan od najvećih muhaddisa svih vremena, uvažava njegovu kritičku ocjenu Zejda b. 'Ajjaša, da je *medžhul / nepoznat!* i naglašava da se sa njegovom ocjenom slaže, i istu koristi poznati kapacitet u hadiskoj znanosti El-Hattabi.²¹

Njegovu izuzetnu nadarenost kao kritičara hadisa u poznatoj hadiskoj disciplini povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa/ *Ilmu-l-džerhi ve-t-ta'dil*, ističu, pored navedenih hafiza hadisa, i hafiz Abdulkadir el-Kureši, Es-Sehavi, Ibn Hibban, Ibn 'Adijj, Ibn 'Abdulberr,

¹⁷ Tirmizi, *Kitabu-l-'ilel*, štampan zajedno sa njegovim *Sunenom*, 5/696.

¹⁸ Vidi: El-Bejheki, *Delailu-n-nubuvve*, 1/43-46. (Bejrutsko izdanje, 1405. god. po H.).

¹⁹ Provjeri: Et-Tahanevi, cit. djelo, str.332.

²⁰ Provjeri: Ez-Zehabi, *Mizan al-i'tidal*, 1/380.

²¹ Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 1/670. (Izdanje: Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1996). Usporedi, takođe: Et-Tahanevi, str. 332.

Ibn Hazm, Hakim en-Nejsaburi, Ez-Zehebi, Ebu Hajjan el-Endelusi, Ibn Kesir i brojni drugi.²²

Ebu Hanife nije bio mudžtehid samo u oblasti šerijatskog prava, nego je bio istinski mudžtehid i u oblasti hadisa i brojnih hadiskih disciplina. Brojni islamski izvori navode, pored ostalog, i njegov doprinos definiranju metoda izučavanja hadisa. Tako hafiz El-Bejheki i hafiz Es-Sujuti navode jasne stavove Ibn Džurejdža, Osmana b. el-Esveda, Hanzale b. ebi es-Sufjana, Malika, Sufjana es-Sevrija, Hišama i Ebu Hanife, da je *metoda čitanja i citiranja hadisa učenika učitelju bolja od citiranja učitelja učeniku!*²³

Njegovo dopuštanje da se kod metode čitanja hadisa pred učiteljem može upotrebljavati konstrukcija *haddasana / prenio nam je, kazivao nam je* i *ahbarana / obavijestio nas je*, čime je oponirao ‘Abdullahu b. el-Mubareku, Ahmedu i Nesaiju, najbolje potvrđuje njegov idžtihad u ovoj oblasti. Inače, sa njim se u ovome slažu brojni hadiski stručnjaci, a posebno oni iz Hidžaza i Kufe, poput Sufjana es-Sevrija.²⁴

Njegovo oponiranje Ez-Zuhriju, Eš-Ša’biju, Alkami, Maliku i dr. učenjacima koji su tvrdili da je *al-munawala*,²⁵ kao metod izučavanja hadisa, u istoj ravni i iste jačine kao i *as-sama*,²⁶ takođe, ga svrstava u red učenjaka koji su, pored ostalih hadiskih disciplina, samostalno promišljali i u ovoj hadiskoj disciplini. Kasnije ćemo vidjeti da će se s njegovim stavom složiti gotovo sva hadiska elita, poput ‘Abdullaha b. el-Mubareka, Aš-Šafija, Ahmeda b. Hanbela, an-Nevevija i dr.²⁷

²² Pogledaj: Muhammed en-Nu’mani, *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife fi-l-hadisi*, str. 66-67.

²³ Vidi: Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 2/10 i Et-Tahanevi, cit. djelo, str. 332.

²⁴ Vidi o ovome opširnije: Es-Sujuti, cit. djelo, 2/10.

²⁵ To je metoda uručivanja. Pod ovim se podrazumijeva da učitelj dadne svome učeniku neku zbirku ili napisani hadis da on dalje prenosi od njega. (Vidi: Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 108 i dr. Omer Nakičević, *Uvod u hadiske znanosti*, str. 79.)

²⁶ To je metoda slušanja hadisa direktno iz usta svog učitelja, svejedno da li to on to govorio napamet ili čitao iz knjige. (Vidi: Mehmed Handžić, nav. djelo, str. 107. i dr. Omer Nakičević, cit. djelo, str. 75.)

²⁷ O ovom njegovm stavu vidi: *Tedribu-r-ravi*, 1/27.

Musned Ebu Hanife

Ebu Hanife nije napisao posebnu hadisku zbirku, kao što su Malik i Ahmed. On, kao ni imam Šafija, nisu posebno pisali hadiske zbirke, nego su to sačinili njihovi učenici, slušajući od njih. Slušajući Ebu Hanifu i prenoseći hadise od njega nastale su izuzetno vrijedne hadiske zbirke:

- *Kitabu-l-asar*, Ebu Jusufa,
- *Kitabu-l-asaru-l-merfu'a*, Muhammeda b. Hasana eš-Šejbanija,
- *Kitabu-l-asaru-l-merfu'a ve-l-mevkufe*, istog sakupljača,
- *Musned*, Hasana b. Zijada el-Lu'lu'ija,
- *Musned*, Hammada, Ebu Hanifinog sina.

Ostali poznati autori koji su bilježili njegove musnade bili su: El-Vehbi, El-Harisi, El-Buhari, Ibn el-Muzaffer, Muhammed b. Dža'fer al-'Adl, Ebu Nu'ajm el-Asbehani, Ebu Bekr Muhammed b. 'Abdulbaki el-Ensari, Ibn ebi el-'Avvaam Es-Sa'di, Ibn Husrew el-Belhi, Ebu el-Muejjid Muhammed b. Mahmud el-Haarizmi i Ibn 'Ukde.

Uz spomenutih 17 navedenih Ebu Hanifinih musneda, spominju se još tri, Darekutnije, te Ibn Šahinov i Hatib el-Bagdadijev, što čini ukupno 20 Ebu Hanifinih musneda.²⁸

Ebu-l-Muejjid el-Haarizmi (umro 665. god. po Hidžri) u svojoj obimnoj knjizi, koja se zove *Džami' u-l-mesaniid*, a koju je klasificirao shodno fikskim pitanjima, izostavivši iz nje senede koji se ponavljaju, kaže: *Čuo sam u Šamu neke neznalice kako umanjuju i devalviraju vrijednost Ebu Hanife, pripisujući mu vrlo slabo poznavanje hadisa, smatrajući da nema svoj musned kao što ima imam Šafija, ili muwetta', kakav je sačinio imam Malik. To me je iniciralo da prikupim 15 Ebu Hanifinih musneda koje su sakupili istaknuti hadiski stručnjaci.*²⁹

Značajno je napomenuti da *Ebu Hanifin musned*, koji je sakupio Ibn 'Ukde, kako navodi Bedr el-'Ajni u djelu *Et-Tarihu-l-kebir* obuhvata više

²⁸ Vidi šire o ovoj problematici: dr. M. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 413-415.

²⁹ Cit. izvor, str. 414.

od 1.000 hadisa, u kojima se Ebu Hanife pojavljuje kao prenosilac hadisa! Imam Sujuti tvrdi da je Ibn 'Ukde bio pouzdani i veliki hafiz hadisa, i da ga samo fanatici i suviše pristrasne osobe smatraju slabim.³⁰

Treba spomenuti i to da Ebu Hanifin učenik Zufer, u svom djelu *El-Asar*, spominje veliki broj hadisa koje izravno bilježi od Ebu Hanife.³¹

Mislim da navedeni podaci sasvim dovoljno kazuju o tome koliko je ovaj velikan uistinu poznavao hadis i hadiske predaje. Dvadeset Ebu Hanifinih musneda najbolja su potvrda za to!³²

Brojni autori su u ove i slične greške pali, zahvaljujući pretpostavci da se u Kufi veoma slabo poznavao hadis, budući da to nije bio centar hadisa i muhaddisa. Međutim, očito je da se zaboravlja da je Kufa, upravo u Ebu Hanifino vrijeme, bila veliki islamski naučni centar, kao i to da je Ebu Hanife puno putovao i u druge naučne centre toga vremena i da je, na taj način, saznao za znatan broj hadiskih predaja.

S druge strane, utemeljenjem Kufe, 17. god. po Hidžri, ovaj grad postat će stjecište poznatih ashaba. Zna se da je Omer r.a poslao u Kufu 'Abdullaha b. Mes'uda r.a, koji je bio poznati poznavalac velikog broja predaja, a koje su navedene u brojnim hadiskim zbirkama. Inače, on od Vjerovjesnika s.a.v.s prenosi 848 hadisa.³³ Uz to, zna se da je Ibn Mes'ud r.a ubrajan među najučenije ashabe Allahovog Poslanika s.a.v.s.³⁴ Kada se još spomene da je ovaj veliki ashab umro u Kufi, 32. god. po Hidžri,³⁵

³⁰ Spomenuto djelo, str. 415.

³¹ Isto djelo i strana.

³² Najbolja hedija bošnjačkom narodu u povodu obilježavanja 1 240 godina od smrti ovog velikana, nije mogla biti bolja od pojavljivanja njegovog *Musnada* na bosanskom jeziku. Time je naš narod bogatiji za još jednu zbirku hadisa i to od svog imama, čija šerijatskoppravna rješenja naši muslimani respektiraju već stoljećima. Ovo vrijedno djelo preveo je prof. dr. Fuad Sedić i klasificirao ga prema tematskim cjelinama, čime ga je učinio korisnijim i pristupačnijim čitateljstvu, budući da je ovo djelo u originalu klasificirano prema imenima rawiya – prenosilaca hadisa. Djelo je štampano u izdanju Islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću, 2007.godine i ima ukupno 115 strana, sa 550 hadisa u kojima se Abu Hanifa pojavljuje kao prenosilac hadisa. Hadisi su navedeni samo na bosanskom jeziku.

³³ *El-hadisu ve-l-muhaddisun*, str. 146.

³⁴ Vidi: M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 111.

³⁵ *El-Hadisu ve-l-muhaddisun*, str.147.

onda to uveliko upotpunjuje sliku o mogućnosti njegovog djelovanja u tom mjestu, i ostavljanja jačeg utjecaja i velikog traga na učenjake koji su tu kasnije živjeli.

‘Ali b. ebi Talib r.a bio je fasciniran uspjehom ‘Abdullaha b. Mes'uda r.a rekavši za Kufu: *Ovo mjesto je napunjeno znanjem/hadisom i fiqhom!*³⁶ Tako će u Kufi od njega i njegovih učenika stasati 4.000 stručnjaka raznih profila koji će biti svjetiljke tog mjesta! Dolaskom ‘Alije r.a u Kufu, još više se rasplamsao žar za izučavanjem raznih islamskih disciplina. Kada se u obzir uzme i činjenica da se u Kufi nastanilo 1.500 ashaba, onda više nema mjesta skepsi u vezi s tim, da li je taj grad bio centar hadisa i drugih islamskih disciplina.³⁷

Njegova pozicija u hadiskoj znanosti

Većina učenjaka u svojim djelima potvrđuje imamet ovog genija u hadisu i hadiskoj znanosti. Tako Ebu Davud es-Sidžistani, poznati autor *Sunena*, jedne od šest najpoznatijih hadiskih zbirki, tvrdi: *Allah se smilovao Maliku, Šafiji i Ebu Hanifi koji su bili imami u hadisu!*³⁸

Hafiz Ez-Zehebi u svom *Mizanu-l-i'tidalu*, u kojem je kritikovao brojne muhaddise zbog nekih nedostataka: nepreciznosti, slabosti, laži i sl., u uvodu ovog djela, napominje da u njemu nije kritikovao, niti je spomenuo imena čuvenih imama, koji se stoljećima slijede zbog njihove iskrenosti, utemeljenosti i učenosti, kao što su Ebu Hanife, Šafija i Buhari, a ako ih i spomene, kako napominje, onda je to u pozitivnom kontekstu!

Hakim en-Nejsaburi u poznatom djelu *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*, u poglavlju koje tretira poznate i pouzdane imame u hadisu, iz generacije tabi'ina i etba'i-t-tabi'ina, između ostalih, navodi i Ebu Hanifu, što eksplicitno govori o njegovoj izuzetnoj poziciji kao imamu u hadisu, među najvećim autoritetima hadiske znanosti.³⁹

³⁶ *Es-Sunnetu ve mekanatuha fi-t-tešri' i-l-islami*, str. 416.

³⁷ O ovome opširnije vidi: Š. Kurdić, *Ebu Hanife i njegov doprinos hadiskoj znanosti*, str. 75-79.

³⁸ Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/163.

³⁹ Vidi: *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, str. 240-249.

Ibn Tejmijje sa velikim respektom govori o Ebu Hanifi.⁴⁰ Naziva ga jednim od najpoznatijih imama, napominjući da je znaniji i veći fakih od Tahavija i sličnih!⁴¹ Na drugom mjestu Ibn Tejmijje spominje da su četverica velikih imama bili imami i u hadisu, i u tefsiru, i u tesavvufu i u fikhu!⁴²

Ibnu-l-Kajjim el-Dževzije, takođe, sa izuzetnim respektom, upoređuje Ebu Hanifu sa Šafijom, Ahmedom, Malikom, Ebu Jusufom, Buharijom i dr.⁴³

Dakle, svi navedeni velikani hadiske i, uopće, islamske znanosti, kao što su Ebu Davud, Tirmizi, Hakim, Bejheki, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Tejmijje, Ibnu-l-Kajjim i brojni drugi, složili su se da je Ebu Hanife bio jedan od poznatih imama i u hadisu, čije su mišljenje i ocjena bili izvor kasnijim generacijama za oblast povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa, u slučaju skrivenih mahana u hadisu, u ocjeni teksta hadisa i drugim segmentima ove znanosti!

Veliki broj hadiskih stručnjaka, i u prošlosti i u novije vrijeme, priznaju mu preciznost, memoriju i utemeljenost prilikom prenošenja hadisa. Tako Abdullah b. Davud el-Hurejbi zaključuje: *Muslimani u svojim namazima treba da uče dove za Ebu Hanifu, zbog njegove brige, čuvanja i doprinosa sunnetu i fikhu!*⁴⁴

Šejhu-l-islam Ibn Tejmijje zaključuje: *Učenjaci kao što su Se'id b. Musejjeb, Urve b. Zubejr, Hasan el-Basri, Ebu Hanife, Ebu Jusuf, Muhammed b. Hasan, Malik, Šafi', Ahmed, Ibn Džerir et-Taberi i dr. danonoćno su tražili znanje i ništa drugo ih nije zaokupljalo. Oni su nekada preferirali stav jednog, a nekada drugog ashaba, onako kako su smatrali na temeljima šerijata!*⁴⁵

Ibn Tejmijje, spominjući islamske učenjake koji su bili predvodnici u brojnim islamskim disciplinama, svaki put navodi i Ebu Hanifu, kao

⁴⁰ Ibn Tejmijje, *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevije*, 4/194-195.

⁴¹ Ebu Dža'fer et-Tahavi bio je hafiz hadisa i jedan od najvećih pravnika hanefijske pravne škole. Umro je 321. god. po Hidžri.

⁴² *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevije*, 1/172-173.

⁴³ Provjeri: Ibn Kajjim, *I'lamu-l-muvekki'in*, 1/35.

⁴⁴ En-Nu'mani, *Mekanehu-l-Imam Ebi Hanife fi-l-hadisi*, str. 32.

⁴⁵ Ibn Tejmijje, spomenuto djelo, 3/142. Upoređi: En-Nu'mani, prethodni izvor, str. 47-48.

jednog od nezaobilaznih islamskih autoriteta koji je bio i ostao izvor i inspiracija generacijama muslimana poslije njega!⁴⁶

Njegovo izuzetno poznavanje hadisa jasno potcrtava imam Es-Serhasi, kada kaže: *Ebu Hanife bio je najveći poznavalac hadisa u svoje vrijeme! Međutim, zbog njegovog rigoroznog kriterija u pogledu preciznosti ravija i prevelike opreznosti da se slabe predaje ne pomiješaju sa autentičnim, malo je prenosio hadis!*⁴⁷

Otuda, kako tvrdi imam Alauddin el-Kasani, hadisu koji je Ebu Hanife, na temelju svojih kriterija, proglasio autentičnim, niko nakon njega nije uspio naći mahanu i nedostatak!⁴⁸

Imam Šemsuddin es-Salihi eš-Šafi'i tvrdi da Ebu Hanife spada u najveće hafize hadisa! I zaključuje da je on prvi izvlačio šerijatskoppravna rješenja iz hadisa, i sa čuđenjem se pita: *Kako bi mogao izvući toliko zaključaka i riješiti toliko šerijatsko-pravnih pitanja da nije dužnu pažnju posvetio hadisu!*⁴⁹

Imam El-Adžluni tvrdi da je Ebu Hanife bio najveći znalac Kur'ana i sunneta, jer se, naprosto, o šerijatskoppravnim rješenjima ne može ni raspravljati bez decidnog poznavanja ova dva fundamentalna izvora islama! On je u svoje djelo *Ikdu-l-dževheri-s-semin*, koje sadrži 40 hadisa iz najpoznatijih hadiskih zbirki, uvrstio, između ostalih, i hadis iz Ebu Hanifinog *Musneda*, priznavši tako da ga smatra stručnjakom i u oblasti hadiskih znanosti!⁵⁰

Njegovu izuzetnu nadarenost kao kritičara hadisa u poznatoj hadiskoj disciplini povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa/*Ilmu-l-džerhi ve-t-ta'dili*, ističu imam Tirmizi, Ibn Hibban, hafiz Bejheki, Ibn Adijj, Hakim en-Nejasuburi, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Hazm, Ez-Zehebi, Ibn

⁴⁶ Uporedi: *Minhadžu-s-sunne*, 1/167-168; 1/172-173 i 1/215-216.

⁴⁷ Es-Serhasi, *Usulu-l-fikh*, 1/350. (Izdanje: *Daru-l-kitabi-l-arebi*, 1372. god. po H.). Uporedi, takođe: En-Nu'mani, cit. djelo, str. 57

⁴⁸ El-Kasani, *Beda'i-sana'i fi tertibi-š-šera'i*, 2/97. (Egipatsko izdanje, 1327. god. po H.). Uporedi: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 58.

⁴⁹ Vidi: En-Nu'mani, cit. djelo, str. 66.

⁵⁰ Vidi: *Ikdu-l-dževheri-s-semin, fi erbe'ine hadisen, min ehadisi sejjidi-l-murselin*, str. 4-6. (egipatsko izdanje, 1322. god. po Hidžri).

Kesir, Es-Sehavi, hafiz Abdul-Kadir el-Kureši, Ebu Hajjan el-Endelusi i brojni drugi.⁵¹

Brojni muhaddisi su vremenom pokušali skinuti etiketu sa Ebu Hanife, kao nedovoljno upućenog u hadisku znanost, što mu je od strane neznalica, zavidnika i mezhebskih fanatika nalijepljena. Tako su hafizi hadisa: El-Mizzi, Ez-Zehebi, Et-Turkmani, Ebu-l-Mehasin el-Husejni et-Tarabulsi, Ibn Kesir, En-Nevevi, Es-Sem'ani i dr. potrošili puno vremena da dokažu da ovaj genije nije ništa manji stručnjak u hadisu, nego što je npr. bio u fikhu!⁵² Svi oni slažu se da je bio izuzetno strog u prenošenju hadisa, oslanjajući se na konstataciju Jahja b. Me'ina, koji je rekao: *Ebu Hanife bio je pouzdan u hadisu! On je prenosio samo onaj hadis koji je precizno zapamtio a nije prenosio one u koje nije siguran!*⁵³

MALIK B. ENES (93./711.-179./795.)

Imam Malik jedan je od najvećih imama u hadisu i fikhu. Bio je među najpouzdanijim prenosiocima riječi Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Sened u kome se on nalazi naziva se zlatnim lancem prenosilaca! Njegov Muvetta' jedno je od najautentičnijih djela iz oblasti hadiske znanosti!

Odnos prema hadisu

Ljubav prema hadisu Allahovog Poslanika s.a.v.s bila je prepoznatljiva crta ovog islamskog velikana. Upravo zbog te ljubavi, izuzetne angažiranosti i posebnog doprinosa ovoj islamskoj disciplini, postao je imam u ovoj oblasti, a sened u kojem se on nalazi, proglašen je, kod najvećih hadiskih stručnjaka, najutentičnijim senedom! Uz to, ocijenjen je do maksimuma povjerljivim, pouzdanim i preciznim, kada je u pitanju prenošenje hadisa i hadiskog teksta! Njegova preciznost u hadisu bila je paradigmatična, pa, otuda i izjave hadiskih stručnjaka o njegovoj temeljnosti u ovoj oblasti.

⁵¹ Pogledaj: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 66-67.

⁵² Vidi o tome opširniju studiju: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 87-116.

⁵³ Vidi: cit. djelo, str. 88.

Tako Sufjan kaže: *Kritika imama Malika u vezi sa prenosiocima hadisa bila je do kraja rigorozna!*⁵⁴

Ali b. el-Medini veli: *Nije mi poznato da je Malik bilo čiji hadis izostavio izuzev onaj u kojem je neki nedostatak primijetio!*⁵⁵

Imam Šafi'i konstatira: *Ako bi bilo šta sumnjivo primijetio u hadisu, Malik bi ga izostavljao!*⁵⁶

Naravno, ovaj stepen u hadiskoj znanosti ne može se tek tako steći. Zato je trebalo uložiti maksimalan napor, trud i odricanje. To sam Malik dočarava kada kaže: *Svojom rukom sam napisao 100.000 hadisa!* Inače, brojni autori smatraju da je tih 100.000 hadisa imam Malik znao napamet!⁵⁷

Na drugom mjestu kaže: *Ovo znanje (tj. hadis) je vjera, pa pazite od koga ga preuzimate! Ja sam zapamtio 70 onih koji su govorili: Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s, kod ovih stubova - aludirajući na stubove Vjerovjesnikove, s.a.v.s, džamije - međutim, ja ništa od njih nisam preuzeo! Ima nekih kojima bih povjerio kuću punu zlata i oni to ne bi pronevjerili, međutim, oni nisu stručnjaci u hadisu!*⁵⁸

Imam Malik se, s krajnjim respektom odnosio spram hadisa Allahovog Poslanika. Tako, kada bi ga ljudi pitali za neki šerijatskopравни propis, on bi im, bez prethodnih priprema, odgovorio ili fetvu izdao, međutim, kada su ga pitali za neki hadis, on ne bi izišao iz kuće dok ne bi uzeo abdest, namirisao se, počesljao bradu i obukao najljepše odijelo koje je imao, a onda bi tako skrušeno izišao, iz respekta prema hadisu i onome ko je hadis izgovorio!⁵⁹

Bilježi se da ga je, dok je citirao jedan hadis, škorpion ujeo 16 puta, a on je trpio bol i nije prekinuo citiranje riječi Vjerovjesnika. Kada su ga, nakon toga, upitali zašto na vrijeme nije prekinuo citiranje tog hadisa,

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ El-Gazali, *Ihjau ulumi-d-din*, 1/46. Uporedi: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 74.

⁵⁹ Es-Sujuti, *Tenviru-l-havalik*, 3/166.

odgovorio je: *Trpio sam iz respekta prema Allahovom Poslaniku, s.a.v.s!*⁶⁰

Kada bi citirao hadis, nikada to ne bi činio povišenim tonom. Takođe, nikada nije oponirao hadisu. Katkada bi pokazivao na kabur Allahovog Poslanika s.a.v.s izjavljujući: *Od svakog se može uzeti i odbaciti, izuzev od stanovnika ovog kabura!*, misleći na Vjerovjesnika s.a.v.s!⁶¹

Upravo zbog te neizmjerne ljubavi prema Poslaniku islama s.a.v.s, nije htio ni njegov grad nikada napuštati, izuzev za vrijeme obavljanja hadža! Tako su mu neke halife nudile da preseli u Bagdad, tadašnju islamsku prijestolnicu, da tamo širi svoje ogromno znanje, što je Malik odbio, žarko želeći ostati u Medini, u susjedstvu Vjerovjesnikovog s.a.v.s kabura!⁶²

Zna se da nikada nije prohajao Medinom, upravo iz poštovanja prema tijelu Poslanika s.a.v.s. koje je tu pokopano! Malik kaže: *Stidim se da jašem životinju koja bi svojim kopitama gazila zemlju koja u svojoj utrobi drži tijelo Allahovog Poslanika, s.a.v.s!!!*⁶³

Muvetta'

Najpoznatije njegovo djelo je Muvetta'. Na njemu je Imam Malik radio aktivno oko 11 godina, kako navodi šejh Muhammed Ebu Zehre, i to od 148. do 159. god. po Hidžri.⁶⁴ Inače, u sređivanje i dotjerivanje tog djela utrošio je punih 40 godina!⁶⁵

Razlog nastajanja tog djela je, kako se navodi, bio prijedlog halife Ebu Dža'fera el-Mensura, koji je prilikom obavljanja hadža, sreo imama Malika i predložio mu da napiše djelo koje će biti između Ibn Omerove r.a strogosti i Ibn Abbasove r.a popustljivosti. On je napisao ovo djelo i nazvao ga Muvetta'om.⁶⁶ Međutim, sam Malik navodi drugi razlog, zbog čega je ovom djelu dao ime: Muvetta'. On kaže: *Ovo sam djelo dao na*

⁶⁰ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 75.

⁶¹ Isto, str. 76.

⁶² Isto.

⁶³ Vidi: dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str. 345.

⁶⁴ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 93.

⁶⁵ Dr. Mustafa es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekjanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 431.

⁶⁶ Isti izvor i strana.

*uvid sedamdeseterici medinskih pravnika, koji su ga decidno pregledali, ocijenili i primjedbe dostavili, pa sam ga zato i nazvao El-Muvetta'/Utrveni put!*⁶⁷

Kada je za to čuo halifa El-Mehdi iz Malikovih usta, naredio je da se njemu i njegovim učenicima dodijeli 5.000 zlatnika. Harun er-Rešid, poznati islamski vladar, prilikom obavljanja hadžskih obreda, slušao je iz usta Malikovih, sa svojim sinovima, njegov Muvetta' i predložio tom prilikom Maliku da objesi Muvetta' na Kjabu i obaveže muslimane da se striktno pridržavaju ove knjige. Međutim, Malik je odbio taj prijedlog, rekavši da su se ashabi Allahovog Poslanika s.a.v.s razilazili u nekim pitanjima, pa su zato otišli u različite predjele, pa bi obavezivanje ljudi na slijeđenje samo jedne knjige dovelo, nesporno je, do velikih nesporazuma i nesuglasica!⁶⁸ To je najbolja lekcija svim fanatičnim pripadnicima različitih mezheba i pravaca, kako se treba tolerantno ponašati i uvažavati druga mišljenja i različite pristupe!!!

U Muvetta'u se nalazi ukupno 1.720 hadisa, zajedno sa citatima ashaba i tabi'ina. Od tog broja 600 su musned-predaje, 228 mursel-predaje, 613 mevkuf-predaje/izreka ashaba i 285 izreke tabi'ina.⁶⁹ Inače, Malik od 100.000 hadisa koje je pamtio, uvrstio je, u početku, u svoj Muvetta' 10.000 hadisa. Međutim, vremenom je dosta izostavljao, pa je, po njegovom preciznom kriteriju moglo, na kraju, proći svega 1.720 predaja, od čega je bilo svega 600 Poslanikovih s.a.v.s hadisa!⁷⁰ Značajno je napomenuti, kako navodi i naš Mehmed ef. Handžić, da se muttesil-predaje koje se nalaze u ovom djelu ubrajaju među najvjerodostojnije hadise uopće!⁷¹

Ovo djelo, uz hadise, tretira i brojna fikhska pitanja, pa se, s pravom može reći, da je i fikhsko koliko i hadisko.⁷² El-Kettani tvrdi da Malik u Muvetta'u tretira oko 3.000 šerijatskopравnih pitanja!⁷³

⁶⁷ Isti izvor i strana.

⁶⁸ El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 46. Vidi takođe: dr. S. es-Salih, cit. djelo, str. 387 i dr. Muhammed Abdullah Veled Kerim, Uvod u knjizi: *Kitabu-l-kabes, fi šerhi Muvetta' Malik b. Enes*, 1/58.

⁶⁹ Muhammed Fuad Abdulbaki, Uvod u *Muvetta'*, str. 4.

⁷⁰ M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

⁷¹ Vidi o ovoj problematici: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 93-94. O tome piše i M. Handžić u djelu *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

⁷² El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 13.

Vrijednost djela najbolje će oslikati riječi imama Šafije, koji kaže: *Nakon Allahove knjige, Kur'ana, na Zemlji se nije pojavila autentičnija knjiga od Muvetta'a!* U drugoj verziji stoji: *Nije se pojavila na Zemlji knjiga bliža Kur'anu od Muvetta'a!* U trećoj verziji se bilježi: *Najkorisnija knjiga, nakon Kur'ana, je Muvetta'!*⁷⁴

Imam En-Nevevi, komentirajući ove riječi imama Šafije, a oslanjajući se na poznate islamske autoritete, kaže: *Ovo je Šafija izjavio prije nastajanja Sahiha Buharije i Muslima. Ova dva djela su, prema konsenzusu islamske uleme, vjerodostojniji od Muvetta'a!*⁷⁵

Ibn Abdu-l-Berr ističe: *Muvetta'u nema premca! Nema, izuzev Allahove Knjige, knjige iznad ove!*⁷⁶

Ed-Dehlevi zaključuje: *Malikov Muvetta' je najvjerodostojnije, najpoznatije, najstarije i najobuhvatnije šerijatskopravno djelo!*⁷⁷

Islamski učenjaci su se, uglavnom, razišli u pogledu autentičnosti predaja u ovom djelu. Tako ga neki preferiraju u odnosu na Buharijin i Muslimov Sahih, drugi ga izjednačavaju i stavljaju u istu ravan sa ova dva najpoznatija hadiska djela, a treći smatraju da su merfu' i muttesil-predaje u ovom djelu ravne predajama navedena dva Sahiha, dok predaje koje nisu takve, nisu na tom nivou. Međutim, većina islamskih učenjaka, obzirom na postojanje velikog broja citata ashaba, tabi'ina i Malikovih promišljanja, svrstavaju ga odmah nakon Sahiha Buharije i Muslima, što je, po njima, i najispravnije.⁷⁸

Budući da navode iz ovog djela prenosi veliki broj učenjaka, ono se vrlo brzo proširilo van granica Medine, i stiglo do najudaljenijih područja islamske države!

⁷³ Vidi: Muhammed Fuad Abdulbaki, cit. djelo, str. 3-4. Uporedi: Ibnu-s-Salah, *Ulumu-l-hadisi*, str. 18.

⁷⁴ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 95.

⁷⁵ Ibnu.-s-Salah, *Ulumu-l-hadisi*, str. 18.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Vidi o tome: dr. M. A. el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str. 347.

⁷⁸ Vidi o tome: Uvod u djelo: Ibnu-l-Arebi, *Kitabu-l-kabes*, 1/61; El-Huli, cit. djelo, str. 50-53; Muhammed Lutfi es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 328-329 i dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 434-435.

Mišljenja drugih o imamu Maliku

Malik je vrlo mlad postao poznat i popularan učenjak. Čak je nadmašio i brojne učitelje još za njihova života. Sam je izjavio: *Nisam počeo izdavati fetve dok mi sposobnost za to nije priznalo 70 učenih ljudi. Malo je ljudi kod kojih sam ja učio, a da mi se za svoga života nisu obraćali, pitajući me o pojedinim naučnim stvarima!*⁷⁹

Rijetki su islamski velikani o kojima je izrečeno tako pohvala kao u slučaju imama Malika.

Imam Šafija kaže: *Imam Malik je moj učitelj. Od njega sam uzimao znanje!*⁸⁰

Na drugom mjestu kaže: *Ako dođe neka predaja, onda je Malik kao zvijezda!*⁸¹

Ebu Jusuf, poznati fakih i učenik Ebu Hanife, veli: *Nisam vidio učenije osobe od Ebu Hanife, Malika i Ibn Ebi Lejle!*⁸²

En-Nesai kaže: *Allahovi povjerenici nad znanjem Allahovog Poslanika, s.a.v.s, su trojica: Šu'be, Malik i Jahja el-Kattan!*⁸³

Ahmed b. Hanbel konstatira: *On je imam i u hadisu i u fikhu!*⁸⁴

Opreznost i preciznost u hadisu bile su njegove prepoznatljive crte. Tako Ma'n b. Isa kaže: *Malik b. Enes se bojao da ne zamijeni harf ba i harf ta i tome slično!*⁸⁵

Abdurrahman ističe: *Nikoga ne stavljam ispred Malika kada je u pitanju vjerodostojnost hadisa!*⁸⁶

Jahja el-Kattan veli: *Ne postoji vjerodostojnija osoba u hadisu od Malika! On je bio imam u hadisu!*⁸⁷ Na drugom mjestu napominje: *Nikoga iz njegovog vremena ne stavljam ispred Malika!*⁸⁸

⁷⁹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/74.

⁸⁰ Ebu Nu'ajm, *Hil'jetu-l-evlija*, 6/318.

⁸¹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/75.

⁸² *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

⁸³ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/94.

⁸⁴ Hatib el-Bagdadi, *El-Kifaje fi ilmi-r-rivaje*, str. 179; *Hil'jetu-l-evlija*, 6/318 i *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/107.

⁸⁵ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/74.

⁸⁶ Isti izvor, 8/75.

⁸⁷ *Hil'jetu-l-evlija*, 6/321.

En-Nesai veli: *Malik je, nakon tabi'ina, za mene najveći! Nema boljeg, pouzdanijeg i preciznijeg u hadisu od njega, niti osobe sa manje predaja od slabih prenosilaca! Ne znamo da je uopće prenosio, ako izuzmemo Abdulkerima, od onih čiji se hadisi ne uvažavaju i odbacuju!*⁸⁹

Ibn Huzejme, autor Sahiha, priznaje: *Mi smo analizirali Malikove predaje. Ako on prenosi od nekog šejha i mi bismo prenosili, a ako on to nije činio, i mi smo odbijali primiti takvu predaju!*⁹⁰

Otuda, s pravom, Sufjan b. Uzejne ističe da je Malik bio najrigorozniji u kritici prenosilaca hadisa!⁹¹

Nakon izloženog, nikoga ne treba iznenaditi što većina islamskih učenjaka smatra da se upravo na Malika odnosi hadis Allahovog Poslanika s.a.v.s koji prenosi Ebu Hurejre r.a: *Uskoro bi moglo doći vrijeme da svijet putuje radi znanja, pa da ne nađe nikog učenijeg od učenjaka Medine!*⁹²

MUHAMMED B. IDRIS EŠ-ŠAFI'I (150./767.-204./819.)

Teško je odgonetnuti da li je doprinos Imama Šafije veći u hadisu ili u fikhu? Zna se da je udario temelje i jednoj i drugoj znanosti! Ubraja se u obnovitelje islama u II hidžretskom stoljeću! Allahov Poslanik, s.a.v.s, i imam Šafija imali su zajedničkog pretka!

Ahmed b. Hanbel nije izostajao iz kružoka koga je vodio imam Šafija. Tako Ez-Za'ferani primjećuje: *Nikada nisam otišao u Šafijin naučni kružok a da nisam u njemu našao Ahmeda b. Hanbela!*⁹³

Jednom prilikom je Ahmed b. Hanbel došao Ishaku b. Rahevejhu, inače učitelju imama Buharija, i pozvao ga: *Ustani, Ebu Ja'kuba, da vidiš*

⁸⁸ *Tehzibu-t-tehzi*b, 4/8.

⁸⁹ Isti izvor i strana.

⁹⁰ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188.

⁹¹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/77. Uporedi: El-Gazali, *Ihju ulumi-d-din*, 1/46.

⁹² Ova predaja se nigdje ne bilježi kao merfu'-predaja. Ovo je mevkuf-predaja koja se veže za Ibn Abbasa, r.a. Bilježi Ibn ebi Šejbe u *El-Musannefu*.

⁹³ Dr. Ahmed eš-Širbasi, *El-E'immetu-l-erbe'a*, str. 129.

čovjeka kakvog tvoje oči do sada nisu vidjele! I doveo ga je do mjesta gdje je Šafija držao predavanje.⁹⁴

U sezoni hadža, i u drugim prilikama, Šafija je držao predavanja u Haremi-šerifu u Mekki. Tada je veliki broj zainteresiranih i željnih znanja slušao od njega i prenosio dalje.

Njegov *Musned* i *Sunen*

Imam Šafija nije napisao zasebno hadisko djelo, kao što to nije učinio ni Ebu Hanife, već su to, kasnije, sakupili njihovi učenici. Tako je njegov *Musned* sakupio Ebu-l-Abbas Muhammed b. Ja'kub el-Esamm el-Emevi en-Nejsaburi (umro 346. god.). U njega je uvrstio hadise koje je preuzeo od Šafijina učenika, Er-Rebi' b. Sulejmana el-Muradija (umro 270. god.), a koji su navedeni u Šafijinim djelima *El-Umm* i *El-Mebsut*.⁹⁵

Postoji takođe i njegov *Sunen*, a to je hadisko djelo u kome su sabrani hadisi koje prenosi Ebu Dža'fer et-Tahavi od Šafijinog učenika el-Muzenija.⁹⁶

Oba ova njegova djela su štampana.

Njegov odnos prema hadisu

Njegov doprinos fikhu i usuli-fikhu je nemjerljiv. To bi se moglo reći i kada su u pitanju hadis i hadiska znanost. Kako god je udario temelje usuli-fikhu, tako je udario temelje i hadisu, posebno ako se uzme u obzir uspostavljanje pravila u domenu rivajeta/prenošenju hadisa i briljantne odbrane sunneta! On je bio izvor u pitanjima sunneta, kako primjećuje Ibnu-u-Salah, svima nakon njega!⁹⁷

On se, u pogledu prihvatanja hadisa, razlikovao od Ebu Hanife i Malika. Tako je smatrao obligatnim postupati po hadisu čiji je lanac

⁹⁴ Ibnu-l-Imad ed-Dimiški, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20.

⁹⁵ El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 17. Uporedi, takođe: M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81 i dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 389.

⁹⁶ M. Handžić, cit. djelo, str. 81. uporedi, takođe: dr. M. es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 440.

⁹⁷ Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisun*, str. 301.

prenosilaca/sened autentičan a, uz to, spojen do Allahovog Poslanika, makar i izlazio iz okvira prakse stanovnika Medine, što je uslovljavao Malik, ili brojne druge stroge uvjete koje je zagovarao Ebu Hanife!

S pravom se može reći da njegovo djelo *Er-Risale*, kao i studije u djelu *El-Umm*, predstavljaju najdragocjenije štivo što su do sada učenjaci napisali u odbranu sunneta, i njegovog mjesta u šerijatskom pravu! Nije, otuda, imam Šafija bez razloga nazvan *Nasiru-l-hadis*/Pomagač hadisa ili *Nasiru-s-Sunnet*/Pomagač sunneta!⁹⁸

Otuda Muhammed b. Hasan, Šafijin učitelj, a Ebu Hanifin učenik, konstatira: *Ako danas muhaddisi nešto kažu, onda je to izraženo Šafijinim jezikom!*⁹⁹

Ez-Za'ferani ide još dalje kada ističe: *Muhaddisi su spavali, pa ih je probudio imam Šafija!*¹⁰⁰

Imam Šafija je, uz Kur'an, smatrao fundamentalnim izvorom hadisa Allahovog Poslanika s.a.v.s. On je odbacivao svoje (prethodno) mišljenje ako je oponiralo hadisu. Otuda jasno napominje: *Ako je hadis vjerodostojan – to je moj mezheb!*¹⁰¹

U drugoj verziji se navode njegove riječi: *Ako nađete vjerodostojan hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, - postupajte po njemu, a moj govor ostavite!*¹⁰²

Sa koliko zanosa je imam Šafija bio privržen hadisu, najbolje će nam oslikati riječi velikog Ahmeda b. Hanbela: *Nisam vidio nikoga da više slijedi hadis od Šafije!*¹⁰³

⁹⁸ Vidi o tome: Ebu Nu'ajm, *Hiljetu-l-evlija*, 9/107; Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 2/68; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 10/5 I 47; Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440; M.M.Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 133.

⁹⁹ *Hiljetu-l-evlija*, 9/91; dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

¹⁰⁰ Dr. M. es-Siba'i, spomenuti izvor, str. 440; M.M. Ebu Zehv, nav. djelo, str. 300 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 133.

¹⁰¹ El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 264. Uporedi, takođe: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 132.

¹⁰² *Hil'jetu-l-evlija*, 9/106-107; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 10/33; Ibn Hadžer, *Tevali-t-te'sis li me'ali Muhammed b. Idris*, str. 63; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 264; *El-Hadis ve-l-muhaddisun*, str. 301 i *El-E'immetu-l-erbe'a*, str. 132.

¹⁰³ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/102 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 10/87.

Imam Fahrudin er-Razi smatra da je imam Šafija bio veliki znalac u hadisu i hadiskoj znanosti, da je svojim zanimanjem obuhvatio čitavu lepezu hadiskih disciplina, i da je bio najbolji pomagač sunneta!¹⁰⁴

Takođe, hafiz Ez-Zehebi potvrđuje njegovu preciznu utemeljenost u hadisu, nazivajući ga *hafizom hadisa*, osobom koja je duboko prodrla u skrivene mahane hadisa, i osobom koja je primala samo autentične predaje! Na kraju, Ez-Zehebi zaključuje da bi imam Šafija još više doprinio na planu hadisa, da je duže živio, kao što je bio slučaj sa drugim imamima!¹⁰⁵

Imam Šafija je prvi, kako tvrdi El-Esnevi, koji je nešto napisao o *nasih* i *mensuh*/derogiranim i derogirajućim hadisima.¹⁰⁶ Otuda imam Ahmed primjećuje: *Mi nismo znali koji je derogirajući a koji derogirani hadis dok nismo sreli imama Šafiju!*¹⁰⁷

Ako citiramo poznatog hadiskog kritičara Ebu Zur'a er-Razija, ustvrdit ćemo kakav je respekt Šafija uživao kod hadiskih stručnjaka u njihovoj oblasti. On kaže: *Kod Šafije se ne može naći hadis u kome je on pogriješio!!!*¹⁰⁸ Slično tome zaključuje i Ebu Davud.¹⁰⁹

Njegova opsesija hadisom, uz Kur'an i fikh, bila je prepoznatljiva i kroz stihove, koje je iza sebe ostavio u velikom broju. Tako na jednom mjestu kaže:

Snako znanje izuzev Kur'ana, hadisa i fikha u vjeri,

Najobičnije je gubljenje snage i vremena,

Ako se znanje sa haddesena ne preuzima i ne mjeri,

*Onda je takvo znanje obično došaptavanje šejtana!*¹¹⁰

¹⁰⁴ Dr. A. eš-Širbasi, cit. izvor, str. 133.

¹⁰⁵ Vidi: dr. Subhi es-Salih, cit. djelo, str. 390.

¹⁰⁶ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/48. Vidi, takođe: *Šezeratu-z-zeheb*, 3/22.

¹⁰⁷ Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

¹⁰⁸ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/47 i *Tehzibu-t-tehzip*, 3/500.

¹⁰⁹ Vidi: *Tehzibu-t-tehzip*, 3/500 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20.

¹¹⁰ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/276 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

Njegovo mjesto u hadiskoj znanosti

Njegova pozicija postala je posebno značajna, u očima islamskih učenjaka, nakon tvrdnje velikog broja uleme da se na njega odnose riječi Allahovog Poslanika s.a.v.s o obnoviteljima vjere. Naime, radi se o hadisu koji prenosi Ebu Hurejre r.a: *Allah Uzvišeni će slati ovome ummetu na kraju svakih stotinu godina onoga ko će im obnoviti njihovu vjeru!*¹¹¹

Ahmed b. Hanbel, komentirajući ovaj hadis, kaže: *Allah će slati ljudima na kraju svakih stotinu godina ko će ih poučiti sunnetu, a otkloniti laž od Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Analizirali smo i našli da je u prvih stotinu godina to bio Omer b. Abdulaziz, a u drugih stotinu godina imam Šafija!*¹¹² To tvrde Ibn Adijj, Hakim, ez-Zehebi, Ibn Hadžer i drugi.¹¹³

U drugom hadisu, koji prenose Ibn Mes'ud, Ali b. ebi Talib, Ibn Abbas i Ebu Hurejre r.a sa sličnim verzijama, Allahov Poslanik, s.a.v.s., kaže: *Dajte prednost Kurejšijama, jer će znanje jednog njihovog učenjaka prekriti zemlju!*¹¹⁴ Islamski učenjaci slažu se da se ove riječi odnose na imama Šafiju!¹¹⁵

El-Adžluni ističe da niko nije želio više oponašati Šafiju od imama Ahmeda.¹¹⁶ Ahmed o njemu kaže: *Nisam vidio čovjeka da bolje razumijeva Allahovu Knjigu od Šafije!*¹¹⁷

Na drugom mjestu kaže: *Da nije bilo Šafije – ne bismo razumijevali hadis!*¹¹⁸

¹¹¹ Hadis bilježe Ebu Davud, Hakim i el-Bejheki u *El-Ma'rifetu*. Hadis se ocjenjuje kao autentičan.

¹¹² *Tarihu Bagdad*, 2/62; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/46; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498; *Tevali-t-te'sis*, str. 48 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/21.

¹¹³ Vidi o tome: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/275. Uporedi, takođe: Šefik Kurdić, *Putokazi islama*, str.147-148.

¹¹⁴ Hadis bilježe Hakim u *El-Mustedreku*, Ebu Davud et-Tajalisi u *Musnedu* i el-Bezzar u *Musnedu*.

¹¹⁵ Vidi: *Tevali-t-te'sis*, str. 42-45.

¹¹⁶ *Tevali-t-te'sis*, str. 85.

¹¹⁷ Isto, str. 84.

¹¹⁸ Isti izvor, str. 85.

Nije, onda, čudo što su brojni učenjaci, poput Ahmeda b. Hanbela, Ishaka b. Rahevejha, Se'ida el-Kattana i drugih, učili dove za ovog velikana i molili Allaha da mu oprosti!¹¹⁹

Tako Ahmed b. Hanbel priznaje: *U ranu zoru Allaha molim za šest osoba. Jedan od njih je Šafija!*¹²⁰

Na drugom mjestu Ahmed veli: *Već trideset godina nisam zaspao a da prije toga nisam Allaha molio za imama Šafiju!*¹²¹

Abdullah, Ahmedov sin, začudio se sa koliko zanosa i iskrenosti je njegov otac molio Allaha za Šafiju, pa ga je jednog dana upitao: *Kakav je taj čovjek Šafija, kada toliko Allahu upućuješ dove za njega?* Ahmed mu je odgovorio: *Sine moj, Šafija je bio za dunjaluk kao Sunce, a za ljude kao zdravlje! Pa zar ovo dvoje imaju alternativu i zamjenu?!*¹²²

Spomenuti primjer najbolji je pokazatelj otvorenosti i širokogrudnosti pravih i istinskih učenjaka! Ovo je još jedan dokaz da među iskrenim imamima nije bilo zavisti, zlobe i mržnje, kao što će se pojaviti kod neukih ili nedovoljno učenih i nedovoljno iskrenih!

AHMED B. HANBEL EŠ-ŠEJBANI (164./780.-241./855.)

Ahmed b. Hanbel bio je velikan hadiske i šerijatskoppravne znanosti. Njegov Musned, sa blizu 40.000 hadisa, jedno je od najznačajnijih i najkorisnijih hadiskih djela.

Čvrstina njegove vjere, snaga argumenata koje je koristio i intelektualna profinjenost, učinili su ga neprobojnim zidom za novotarije koje su u to vrijeme nadirale, dok su ga iskušenja, koja su kulminirala zatvaranjem u tamnicu, učinile paradigmatičnim za generacije koje dolaze!

¹¹⁹ Vidi o tome šire: *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/44-45; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/275; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498 i *Tevali-t-te'sis*, str. 84.

¹²⁰ *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/45.

¹²¹ *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498.

¹²² *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/45.

Njegovo zanimanje za hadis

Ahmed b. Hanbel od petnaeste, a prema nekim izvorima, od šesnaeste godine obilazi hadiske stručnjake i od njih uči hadis i hadiske znanosti.¹²³ Puno je vremena proveo obilazeći učitelje i crpeći zavidno znanje kojim su oni raspolagali. Otuda se oženio veoma kasno, kako i sam priznaje: *Oženio sam se nakon četrdesete godine!*¹²⁴

Ibnu-l-Dževzi tvrdi: *Dva puta je obišao dunjaluk dok nije sakupio Musned!*¹²⁵

Kolika je bila Ahmedova želja da što više iskoristi svoje učitelje, najbolje pokazuje njegova praksa nakon jacija-namaza. Otpratio bi svoga poznatog učitelja Veki' b. el-Džerraha do njegove kuće, pitajući ga za hadise i citirajući ih, kako bi ih on preslušao, a onda bi se zadržao pred njegovom kućom, koristeći njegovo znanje, do kasno u noć!¹²⁶

Hadis je istraživao i nakon što je proglašen imamom, i nakon što je postao jedan od najvećih autoriteta u hadisu. Primjećen je i u svojim poznim godinama kako sa sobom nosi tintarnicu, bilježeći hadise i drugo, a na njihovu začuđenost, odgovarao bi: *Me'a-l-mahbere ile-l-makbere! / Sa tintarnicom do kabura!*¹²⁷ Time je htio kazati da će saznavati i kontinuirano se usavršavati sve do smrti!

Imam Ahmed, iako je rano postao autoritet u hadisu, nije htio pokretati samostalna predavanja prije 40. godine života! Neki autori smatraju da to nije htio činiti iz respekta prema učiteljima koji su još bili živi, a drugi da to nije htio činiti iz respekta prema Poslaniku, s.a.v.s, koji je Objavu primio upravo u 40. godini i tek nakon toga je počeo sa pozivanjem u vjeru!¹²⁸

Kada je napunio 40 godina, počeo je držati javna predavanja u glavnoj bagdaskoj džamiji, a posebna predavanja je držao u svojoj kući.

¹²³ Šire o njegovim šejhovima pogledati: Ibnu-l-Dževzi, *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 33-54; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/180-181; *Tehzibu-t-tehzib*, 1/43 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/186.

¹²⁴ Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 58 i *Ez-Zehebi*, *Tarihu-l-islam*, 1/70.

¹²⁵ Abdulfettah Ebu Gudde, *Safhatun min sabri-l-'ulema'i 'ala šedaidi-l-'ilmi ve-t-tahsil*, str. 54.

¹²⁶ Vidi o tome: *Tarihu-l-islam*, 1/71 i Ebu Gudde, cit. djelo, str. 116-117.

¹²⁷ Ebu Gudde, cit. djelo, str. 120 i Eš-Šerbasi, cit. djelo, str. 164.

¹²⁸ Pogledaj o tome: Eš-Šerbasi, cit. djelo, str. 165.

Hasan b. Isma'il bilježi od svog oca, da je rekao: *Ahmedovim predavanjima u džamiji prisustvovalo je oko 5.000 osoba. Od tog broja 500 ih je bilježilo hadise, a ostali su učili od njega ponašanje, slušali savjete i imali druge koristi.*¹²⁹

Musned

Najveće i najznačajnije Ahmedovo djelo je, svakako, *Musned*, koji je počeo sakupljati još od 180. godine i utrošio na njega većinu životnog vijeka. Inače, ovo je jedno od najznačajnijih i najkorisnijih hadiskih djela uopće!

Ahmedov *Musned*, zavisno od izvora koji se koristi, sadrži između 30.000 i 40.000 hadisa.¹³⁰ Prof. Ahmed Muhammed Šakir smatra da u njemu nema manje od 35.000, ali da ne prelazi cifru od 40.000 hadisa!¹³¹ Većina islamskih izvora navodi da njegov *Musned*, bez ponovljenih hadisa, dostiže brojku od 30.000, a sa ponovljenim 40.000!¹³² Ibnu-l-Džezeri citira Ebu Bekra b. Malika koji je ustvrdio da u njegovom *Musnedu* nedostaje samo 30-40 hadisa od ravnih 40.000!¹³³

Ovaj broj hadisa Ahmed je izabrao iz mnoštva od 750.000 hadisa kako i sam kaže: *Ovo djelo sam sakupio i sastavio od 750.000 hadisa! Ko se od muslimana bude razilazio u vezi sa Poslanikovim, s.a.v.s, hadisima, neka se vrati na ovo djelo, pa ko ga ne nađe u ovom djelu, onda mu taj hadis ne može poslužiti kao argument!*¹³⁴ Svom sinu Abdullahu je oporučio: *Pridržavaj se mog Musneda! On će biti putokaz ljudima!*¹³⁵

¹²⁹ Dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/39.

¹³⁰ Vidi: Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

¹³¹ A.M.Šakir, *El-Ba'isu-l-hasis*, str. 211.

¹³² O ovome vidi: El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 18; dr. es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islam*, str. 443; dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuh*, str. 395; dr. Ekrem Dija' el-Umeri, *Buhus fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefe*, str. 242; El-Huli, *Tarih fununi-l-hadisi-nebevi*, str. 67/68 i dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, str. 1/63.

¹³³ Ibnu-l-Džezeri, *El-Mas'adu-l-Ahmed*, 1/37 (djelo štampano na početku Ahmedovog *Musneda*, sa komentarom A. M. Šakira).

¹³⁴ Ibnu-l-Džezeri, cit. djelo, 1/35.

¹³⁵ Dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str. 351.

Klasifikacija hadisa u *Musnedu* i stepen njihove autentičnosti

Ovo djelo je klasificirano na temelju musneda ashaba. On je poredao musnede ashaba prema prioritetima. Tako je spomenuo musnede prve četverice halifa, a onda musnede preostale šesterice ashaba kojima je zagaraniran Džennet, a iza toga je nastavio redati musnede ashaba shodno njihovoj vrijednosti, onih koji su Hidžru prvi učinili, području u kojem su živjeli ili se doselili, plemenima odakle potiču i sl.¹³⁶

Treba spomenuti da je imam Ahmed u musnedu jednog ashaba citirao sve hadise koje on prenosi od Allahovog Poslanika s.a.v.s, ne osvrćući se na tematiku koju hadis tretira, tako da onaj koji traži određeni hadis mora pročitati sve hadise koje taj ashab prenosi, ako želi pronaći taj hadis. Šejh Ahmed b. Abdurrahman el-Benna es-Sa'ati je pokušao olakšati istraživačima pronalaženje hadisa iz ove Zbirke, tako što je kompletan Musned klasificirao prema tematici, i podijelio ih na poglavlja i nazvao ga *El-Fethu-r-rebbani fi tertibi Musned el-Imam Ahmed eš-Šejbani*.

Hadiski učenjaci su se razili u pogledu stepena autentičnosti hadisa u Musnedu. Jedni, među kojima je i Ebu Musa el-Medini, tvrde da su svi hadisi u ovoj zbirci autentični i da su, prema tome, dokaz u vjeri!¹³⁷; drugi tvrde da *Musned* sadrži i autentične i slabe, ali i apokrifne hadise¹³⁸, dok treća grupacija islamskih učenjaka, među kojima su Ez-Zehabi, Ibn Hadžer, Ibn Tejmije i Es-Sujuti, zauzimaju središnji stav u ovom pogledu. Oni smatraju da u Musnedu ima i vjerodostojnih i slabih predaja. Međutim, ove slabe predaje su bliske hasen/dobrim predajama. Imam Es-Sujuti tvrdi: *Sve što se nalazi u Ahmedovom Musnedu može se prihvatiti! Čak i njegove da'if-predaje su bliske hasen-predajama!*¹³⁹

Ibn Hadžer el-Askalani je na optužbe Ibnu-l-Dževzija i el-Irakija napisao djelo *El-Kavlu-l-musedded, fi-z-zebbi an Musned Ahmed*, u kojem je argumentirano iznio stav o neutemeljenosti optužbi na ovog

¹³⁶ O klasifikaciji hadisa u njegovom Musnedu vidi šire: Dr. Mahmud et-Tahan, *Usulu-t-tahridži ve diraseti-l-esanid*, str. 43-44.

¹³⁷ Ebu Musa el-Medini, *Hasaisu-l-Musned*, 1/24-25 (Ovo djelo je štampano na početku Ahmedovog *Musneda*, s komentarom A.M.Šakira). Usporedi, takođe: dr. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 443.

¹³⁸ Vidi o tome: dr. es-Siba'i, cit. djelo, str. 443; El-Huli, cit. djelo, str. 68 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/69-71.

¹³⁹ Dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/68.

genija, priznajući da su, doista, neki hadisi izuzetno slabi, ali oni ne tretiraju temelje islama, već se odnose na poticaje na dobro i odvratanje od lošeg, što inače hadiski stručnjaci toleriraju!¹⁴⁰ Ibn Hadžer tvrdi da se u čitavom Musnedu nalazi samo tri do četiri isuviše slabe predaje!¹⁴¹

Ibn Tejmijje je energično zastupao mišljenje da Ahmed uopće nije prenosio hadise od ravija koji su poznati po laži, već je samo nekada uvažavao neke predaje od onih koji su ocijenjeni slabim zbog loše memorije! On tvrdi da su hadisi Ahmedovog *Musneda* jači od hadisa Ebu Davudovog *Sunena*!¹⁴²

Njegovo mjesto u hadiskoj znanosti

Imam Ahmed je bio genije o kojem se u islamskoj literaturi mogu pronaći samo riječi pohvale i posebnog respekta. Gotovo da nema autora koji mu ne priznaje vanrednu učenost, nadprosječnu memoriju i, nadasve, visoke etičke kvalitete, kao rijetko kojem islamskom učenjaku!

Ibn ebi Hatim prenosi da je njegov otac bio upitan o Ahmedu, i da je odgovorio da je on imam i hudždže/autoritet!, a imam Nesai ističe da je bio povjerljiv u hadisu, pouzdan i da je bio jedan od velikih imama!¹⁴³

Ebu Davud, autor poznatog *Sunena*, priznaje: *Sreo sam dvije stotine učenjaka, ali nisam vidio sličnoga Ahmed b. Hanbelu!*¹⁴⁴

Iako je imam Šafija bio njegov učitelj, ipak je priznavao Ahmedu vođstvo kada je u pitanju hadis. Jednom prilikom mu se obratio riječima: *Ebu Abdullah, ti si veći ekspert u vjerodostojnijim predajama od nas, pa kada nađeš autentičnu predaju obavijesti me, kako bi se oslonio na nju!*¹⁴⁵

¹⁴⁰ Vidi o ovome: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/71 i dr. Hasan Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 71.

¹⁴¹ Pogledaj: Ibn Hadžer, *El-Kavlu-l-Musedded fi-z-zebbi ani-l-Musned li-l-Imam Ahmed*, Mektebetu Ibni Tejmije, Kairo, 1981. i dr. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 443,

¹⁴² Ibn Tejmijje, *Minhadžu-s-Sunne*, 7/96-97. Takođe: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/69-70.

¹⁴³ *Tehzibu-t-tehzip*, 1/44,

¹⁴⁴ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/164 i *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 139.

¹⁴⁵ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/170 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/213.

Otuda Ebu Ubejd tvrdi: *Nisam vidio nijednu osobu da bolje poznaje sunnet od njega!*¹⁴⁶

Njegovo pamćenje hadisa bilo je poslovično. Ebu Zur'a er-Razi, čuveni hadiski kritičar, tvrdi da je Ahmed poznao nevjerovatnih *milijon hadisa!*¹⁴⁷

Koliko je bilo povjerenje u njegovu stručnost u oblasti hadisa najbolje potvrđuje izjava Amra b. en-Nakida koji kaže: *Ako se samo Ahmed suglasi sa mojim hadisom, onda me uopće ne interesira što će mi drugi oponirati!*¹⁴⁸

Imam Ahmed je bio odlučan borac za odbacivanje novotarija koje su se tih godina kalemile na vjeru. Otuda Kutejbe ističe: *Da nije bilo Ahmeda, mnogo toga bi se pridodalo vjeri! On je imam čitavog dunjaluka!*¹⁴⁹

Nije se, onda čuditi, što je ovom hadiskom i šerijatskopravnom ekspertu dženazu-namaz klanjalo između 800.000 i 1.300.000 muškaraca i 60.000 žena!!!¹⁵⁰

ZAKLJUČAK

Analizirajući život, rad i naučni opus ove četverice islamskih velikana, ostajemo do kraja fascinirani njihovim izuzetnom pronicljivošću, intelektulanom snagom i suptilnom pobožnošću. Njihova angažiranost i poslovična upornost u rješavanju šerijatskopравnih zapitanosti, dilema i problema svrstavaju ih u red najvećih islamskih učenjaka sve do danas, čiji naučni opus i spektar različitih islamskih disciplina kojima su se bavili, još nije prevaziđen.

Njihov doprinos hadisu i hadiskoj znanosti je neprocjenjiv. Svaki od njih dao je poseban pečat ovoj naučnoj disciplini. Oni su, ustvari,

¹⁴⁶ *Tarihu-l-islam*, 1/74 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/196.

¹⁴⁷ *Tarih Bagdad*, 4/419-420; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/187; *Tehzibu-t-tehzib*, 1/44; *Šezeratu-z-zeheb*, 3/188 i Š. Kurdić, *Velikani hadiskih znanosti*, str. 114.

¹⁴⁸ *Tarihu-l-islam*, 1/77 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/198.

¹⁴⁹ *Tarihu-l-islam*, 1/73 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/195.

¹⁵⁰ Vidi o tome: *Tarih Bagdad*, 4/422; *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 415-416; *Tarihu-l-islam*, 1/140; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/340 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/368.

pripremili teren i olakšali konačno definiranje i kulminiranje ove znanosti, u trećem hidžretskom stoljeću, koje je s pravom nazvano *zlatno doba hadiske znanosti* a koje su, prije svih, predstavljali hadiski eksperti Buhari, Muslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai i Ibn Madže.

Prateći njihov doprinos hadiskim disciplinama, primjećujemo kako se ova naučna oblast razvijala i prirodno sazrijevala. Otuda je nemoguće preferirati bilo koga od ove četverice islamskih velikana, jer je svaki od njih dao svoj neprocjenjiv doprinos hadisu i hadiskoj znanosti upravo u vrijeme razvijanja ove znanosti.

LITERATURA

- 1.- Ibn Abdulberr, Ebu Omer el-Kurtubi, *Džami'u bejani li-l-'ilmi ve fadlihi*, Daru-l-kitabi-l-ilmijji, Bejrut, bez god. izdanja.
- 2.- Ibnu-l-'Arebi, Ebu Bekr el-Mu'afiri, *Kitabu-l-kabes, fi šerhi Muvetta' Malik b. Enes*, Daru-l-garbi-l-islami, Bejrut, 1992.
- 3.- El-Bejheki, Muhammed b. Husejn, *Delailu-n-nubuvve*, bejrutsko izdanje, 1985.
- 4.- Ebu Davud, Sulejman b. el-Eš'as es-Sidžistani, *Es-Sunen*, Daru Ihjai-suneti-n-nebevijje, bez mjesta i godine zdanja.
- 5.- Ibnu-l-Dževzi, Ebu-l-Feredž Abdurrahman b. 'Ali b. Muhammed, *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, Daru-l-afagi-l-džedide, Bejrut, 1982.
- 6.- El-Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Ihjav 'ulumi-d-din*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut.
- 7.- Ebu Gudde, Abdulfettah, *Safhatun min sabri-l-'ulemai*, Mektebetu-l-matbu'ati-l-islamijje, Halep, Sirija.
- 8.- Ibn Hadžer, Ahmed b. 'Ali el-Askalani, *El-Kavlu-l-musedded fi-z-zebbi 'ani-l-Musned li-l-Imam Ahmed*, Mektebetu Ibn Tejmijje, Kairo, 1981.
- 9.- *Tehzibu-t-tehzib*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, 1325-1327.H.
- 10.- *Tevali-t-te'sis li me'ali Muhammed b. Idris*, Daru-l-kutubi-l-ilmijje, Bejrut, 1986.
- 11.- El-Hakim, Ebu Abdullah en-Nejsaburi, *El-Mustedreku 'ale-s-sahihajn*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1978.
- 12.- Handžić, Mehmed, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, Sarajevo, 1978.

- 13.- El-Hatib el-Bagdadi, Ebu Bekr Ahmed b. 'Ali, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut.
- 14.- *Tarihu Bagdad*, Matbe'atu-s-se'ade, Egipat, 1931.
- 15.- El-Hatib, dr. Muhammed 'Udžadž, *Usulu-l-hadisi – 'ulumuhu ve mustalehuhu*, Daru-l-menare, Džedda-Mekka, 1994.
- 16.- El-Huli, šejh Muhammed Abdulaziz, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, Daru Ibn Kesir, Damask-Bejrut, 1988.
- 17.- Ibnu-l-'Imad, Šihabuddin Ebu-l-Felah ed-Dimiški, *Šezeratu-z-zeheb fi ahbari men zeheb*, Daru Ibn Kesir, Damask-Bejrut, 1988.
- 18.- Ibnu-l-Kajjim el-Dževzijje, Šemsuddin Muhammed b. ebi Bekr, *I'lamu-l-muvekki'in 'an Rabbi-l-'alemin*, Daru-l-džil, Bejrut,
- 19.- El-Karjuti, dr. 'Asim b. Abdullah, *El-Isnadu mine-d-dini*, Mektebetu-l-me'alla, 1986.
- 20.- El-Kasani, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud el-Hanefi, *Bedai'u-s-sanai'i fi tertibi-š-šerai'i*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1996.
- 21.- El-Kasimi, Muhammed Džemaluddin, *El-Fadlu-l-mubin 'ala akdi-l-dževheri-s-semin*, Daru-n-nefais, Bejrut, 1988.
- 22.- El-Kettani, Muhammed b. Dža'fer, *Er-Risaletu-l-mustatrive li bejani mešhuri kutubi-s-sunneti-l-mušerrefe*, Daru Kahriman, Istanbul, 1986.
- 23.- Ibn Kesir, hafiz Imaduddin Ebu-l-Fida', *El-Bidaje ve-n-nihaje*, Daru-l-hadis, Kairo, 1993.
- 24.- Kurdić, dr. Šefik, *Ebu Hanife i namaz u hanefijskom mezhebu*, IPA, Zenica, 2001.,
- 25.- *Ebu Hanife i njegov doprinos hadiskoj znanosti*, El-Kelimeh, N. Pazar, 2007.
26. - *Putokazi islama*, Ilmijja BiH, Sarajevo, 1996.
27. - *Velikani hadiskih znanosti*, IPA, Zenica, 2003.
- 28.- Muslim, ibn Hadždžadž el-Kušejri en-Nejsaburi, *Es-Sahih*, Daru Ibn Hazm, Bejrut, 1995.
- 29.- Nakićević, dr. Omer, *Uvod u hadiske znanosti*, FIN, Sarajevo, 1986.
- 30.- Ebu Nu'ajm, Ahmed b. Abdullah el-Asbehani, *Hil'jetu-l-evlija' ve tabekatu-l-asfija'*, Daru-l-kutubi-l-'arebi, Bejrut, 1967.
- 31.- En-Nu'mani, šejh Muhammed Abdurrešid, *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanifete fi-l-hadisi*, Daru-l-bešairi-l-islamijje, Bejrut, 1995.
- 32.- Nu'mani, Šibli, *Abu Hanifa život i djelo*, s engleskog: Lamija Kulenović, Tugra, Zagreb, 1996.
- 33.- Es-Sabag, Muhammed Lutfi, *El-Hadisu-n-nebevi*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut-Damask, 1986.
- 34.- Es-Salih, dr Subhi, *'Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, Daru-l-'ilmi li-l-melajin, Bejrut, 1988.

- 35.- Es-Serhasi, *Usulu-l-fikh*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1372.H.
- 36.- Es-Siba'i, dr. Mustafa, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut, 1985.
- 37.- Es-Sujuti, Dželaluddin Abdurrahman b. ebi Bekr, *Tedribu-r-ravi fi šerhi takribi-n-nevavi*, Daru-l-kutubi-l-'lmijje, Bejrut, 1996.
- 38.- Šakir, Ahmed Muhammed, *El-Ba'isu-l-hasis šerh ihtisari 'ulumi-l-hadis*, Mektebetu dari-l-fiha'i, Damask i Mektebetu dari-s-selami, Rijad, 1994.
- 39.- Eš-Šarani, šejh Abdulvehhab, *El-Mizanu-l-kubra*, Daru-l-me'arifi-n-nizamijje, Hajderabad, 1394.H.
- 40.- Eš-Šek'a, dr. Mustafa, *El-Imamu-e'azam Ebu Hanife en-Nu'man*, Daru-l-kitabi-l-lubnani, Bejrut, 1983.
- 41.- Eš-Širbasi, dr. Ahmed, *El-E'immetu-l-erbe'a*, Daru-l-džil, Bejrut.
- 42.- Et-Tahan, dr. Mahmud, *Usulu-t-tahridži ve diraseti-l-esanidi*, Mektebetu-s-servan, 1982.
- 43.- Et-Tehanevi, Zafer Ahmed el-Osmani, *I'lau-s-sunen*, Idaretu-l-Kur'ani ve -l-'ulumi-l-islamijje, Karači, Pakistan, 1985.
- 44.- Ibn Tejmijje, Tekijjuddin Ahmed b. Abdulhalim el-Harrani, *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevijje*, Mektebetu-r-Rijadi-l-hadiseti, Rijad.
- 45.- Et-Tirmizi, Ebu 'Isa Muhammed b. 'Isa, *Kitabu-l-'ilel*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut. (štampano zajedno sa njegovim Sunenom).
- 46.- El-'Umeri, dr. Ekrem Dija', *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, Bagdad, 1984.
- 47.- Ez-Zehebi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Menakibu Ebi Hanife*, egipatsko izdanje.
- 48.- *Mizanu-l-i'tidal fi nakdi-r-ridžal*, Daru-l-fikr.
- 49.- *Sijeru e'alami-n-nubela'*, Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1985.
- 50.- *Tarihu-l-islam*, Matbe'atu-s-se'ade, Egipat, 1367-1369.H.
- 51.- Ebu Zehre, šejh Muhammed, *Ebu Hanife – hajatuhu ve asaruhu ve arauhu fe fikhuhu*, Daru-l-fikri-l-'arebi, 1960.
- 52.- Ebu Zehv, Muhammed Muhammed, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune ev 'inajetu-l-ummeti-islamijje bi-s-sunneti-n-nebevijje*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1984.
- 53.- Ez-Zerkani, Muhammed b. Abdulbaki, *Šerhu-l-mevahi-l-ledunijje*, Daru-l-ma'rife, Bejrut, 1973.

خلاصة البحث:

يعدّ أبو حنيفة، مالك، شافعي و أحمد، من عظماء العقيدة الإسلاميّة، فتنفكيهم في مجال الأحكام الإسلاميّة قد جعلهم مصادر لازمة لجميع أجيال المسلمين من خلال التاريخ. إنّ المدارس الأربعة الفقهيّة الكبيرة التي قد بقيت حتى الأيام المعاصرة و التي حدّدها و أسّسها هؤلاء الأئمة الأربعة، هي الدلالة الأشدّ تمثيلاً لهذا. لا يكاد معروفا اليوم أنّ هؤلاء العلماء الأربعة البارعة العقل بين المسلمين قد أسهموا في تقدّم علم الحديث إسهاماً هاماً . فكان كلّهم حفظة القرآن ما يناسب الدرجة الأعلى في ذلك المجال العلمي الإسلامي. اطلعهم البار على رواة الحديث ، الرأى النقدي عن كل منهم ، اطلعهم على نصّ الحديث و النقائص المخفية فيه ، قد جعلتهم عاملاً لازماً في تأسيس هذا الفنّ الإسلامي.

يمكننا أن نقول أنّ مستوى اخصاصاتهم في مجال الحديث و علومه الأخرى ما كان على درجة أدنى مقارنة بما مجال الحقّه — الحكم الشرعي الذي اشتهروا به في العالم و في بلدنا.

سنشير في هذا البحث إلى بعض جوانب إسهام الأئمة الأربعة الشهيرة في علم الحديث.

Summary:

Ebu Hanife, Malik, Shafiya and Ahmad are the leading spirits of Islamic thought. Their reasoning in the domain of Shari'ah made them the unavoidable sources for all generations of Muslims throughout history. The most obvious proof for that is the four great law schools that have endured the time and that had been founded and defined by these four great imams.

It is less known that these four great intellectual figures made great contributions to the Hadith. All four of them were hufaz of the Hadith and that is the greatest merit in the field of Islamic science. Their outstanding knowledge of the conveyors of hadiths, critical interpretation of each of them, their knowledge of the Hadith text and its underlying deficiencies made them an unavoidable part in founding this Islamic science.

These four leading spirits of Islamic thought are equally great experts in the field of Fikh – Shari'ah law and they are better known for this in the world.

In this paper we discuss only some of the aspect of the great imams' contributions to the Hadith science.